Original
Journal of Medical Council of Iran, Volume 43, Issue 3, 2025
https://doi.org/10.22034/43.3.83

Context-Based Approaches to Enhancing the Psychological Resilience of Farmers Affected by Drought: A Policy Brief

Azadeh Tahernejad[1], Sanaz Sohrabizadeh[2,3]*, Ali Mashhadi[4], Yadollah Mehrabi[5]

[1] PhD in Health in Disasters and Emergencies, School of Public Health and Safety, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
[2] Associate Professor of Health in Disasters and Emergencies, Air Quality and Climate Change Research Center, Research Institute for Health Sciences and Environment, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
[3] Associate Professor of Health in Disasters and Emergencies, School of Public Health and Safety, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
[4] Professor of Psychology, Faculty of Education and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran
[5] Professor of Biostatistics, Department of Epidemiology, School of Public Health and Safety, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran

*** Corresponding Author**
Air Quality and Climate Change Research Center, Research Institute for Health Sciences and Environment, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran
Email: sohrabizadeh@sbmu.ac.ir

Received: Aug 15 2025
Accepted: Jul 15 2025

Citation to this article
Tahernejad A, Sohrabizadeh S, Mashhadi A, Mehrabi Y. Context-Based Approaches to Enhancing the Psychological Resilience of Farmers Affected by Drought: A Policy Brief. *J Med Counc Iran.* 2025;43(3):83-94.

Abstract

Background: Drought, as one of the severe consequences of climate change, has had significant impacts on the mental health of farmers in the arid and semi-arid regions of Iran. Amidst the rising prevalence of mental disorders among farmers, psychological resilience has emerged as a key factor in mitigating the mental consequences of drought. This study aimed to design and propose a set of context-based approaches to enhance the psychological resilience of farmers affected by drought in Iran.

Methods: This research constitutes the final phase of a doctoral dissertation, following two prior stages: first, a qualitative study using grounded theory to explain the process of psychological resilience among farmers; and second, a quantitative test of the resulting conceptual model through structural equation modeling, involving 400 farmers. In the final stage, using a "knowledge-to-policy" translation approach, practical strategies were developed for the key components of the model. These strategies were reviewed and finalized in Delphi sessions with interdisciplinary experts and compiled into a policy brief consisting of context-based strategies.

Results: The final conceptual model demonstrated that farmers' psychological adaptation to drought results from the interaction of causal factors (such as personal, psychological, and knowledge-based factors) with intervening conditions (including health, economy, policy, and culture factors) and coping strategies. Based on this, 21 intervention approaches were designed covering cultural, social, economic, religious, educational, and technical domains. These approaches range from successful storytelling and local narratives, coping skills training, reconstruction of social support systems, development of psychologically informed agricultural insurance, and livelihood diversification to redefine the farmer's role as a crisis manager.

Conclusion: The results indicate that farmers' psychological resilience to drought is a multilayered concept influenced by diverse individual, social, cultural, economic, and institutional factors. The integrated conceptual model outlines their mental and practical adaptation process. In response to this finding, 21 culturally grounded policy strategies were developed, tailored to the institutional and cultural contexts of vulnerable regions, and are implementable at individual, family, community, and institutional levels. A key recommendation is the necessity of adopting an intersectoral and culturally adaptive approach in policy-making for the psychological management of drought. The study also emphasizes the need for future research to assess the effectiveness of these interventions, implement local pilots, and integrate international experiences to enrich localized policy frameworks.

Keywords: Psychological resilience, drought, farmers, Context-Based strategies, Iran

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

Copyright 2025, Journal of Medical Council of Iran.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License.

Journal of Medical Council of Iran, Volume 43, Issue 3, 2025
https://doi.org/10.22034/43.3.83

مقـاله پژوهشی

رویکردهای بومی افزایش تاب‌آوری روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی: یک خلاصه سیاستی

آزاده طاهرنژاد[1]، ساناز سهرابی زاده[2,3]*، علی مشهدی[4]، یداله محرابی[5]

[1] دکترای سلامت در بلایا و فوریت‌ها، دانشکده بهداشت و ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
[2] دانشیار سلامت در بلایا و فوریت‌ها، مرکز تحقیقات کیفیت هوا و تغییر اقلیم، پژوهشکده علوم بهداشتی و محیط زیست، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
[3] دانشیار سلامت در بلایا و فوریت‌ها، دانشکده بهداشت و ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
[4] استاد روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
[5] استاد آمار زیستی، گروه اپیدمیولوژی، دانشکده بهداشت و ایمنی دانشکده بهداشت و ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

*** نشانی نویسنده مسئول:**
مرکز کیفیت هوا و تغییر اقلیم، پژوهشکده علوم بهداشتی و محیط زیست، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران
نشانی الکترونیک:
sohrabizadeh@sbmu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۴

چکیده

زمینه: خشکسالی به‌عنوان یکی از پیامدهای شدید تغییر اقلیم، تأثیرات گسترده‌ای بر سلامت روان کشاورزان در مناطق خشک و نیمه‌خشک ایران دارد. در شرایطی که اختلالات روانی در میان کشاورزان فزونی یافته، تاب‌آوری روانی به‌عنوان یک مؤلفه کلیدی در کاهش آسیب‌های روانی ناشی از خشکسالی اهمیت پیدا کرده است. این مطالعه با هدف طراحی و پیشنهاد مجموعه‌ای از رویکردهای بومی، برای افزایش تاب‌آوری روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی در ایران، انجام شد.

روش کار: این پژوهش در ادامه‌ی دو فاز پیشین از یک پایان‌نامه دکتری تخصصی انجام شد: نخست، مطالعه‌ای کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای برای تبیین فرآیند تاب‌آوری‌روانی کشاورزان انجام شد، و سپس آزمون کمی مدل مفهومی به‌دست‌آمده با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و مشارکت ۴۰۰ کشاورز مورد مطالعه قرار گرفت. در گام نهایی، با بهره‌گیری از رویکرد «ترجمه دانش به سیاست»، راهبردهای اجرایی برای عوامل کلیدی مدل استخراج شدند. این راهبردها در جلسات دلفی با خبرگان میان‌رشته‌ای بررسی و نهایی شده و در قالب یک خلاصه سیاستی مشتمل بر راهبردهای بومی تدوین گردید.

یافته‌ها: مدل مفهومی نهایی نشان داد که سازگاری روانی کشاورزان با خشکسالی، حاصل تعامل عوامل علّی (نظیر ویژگی‌های شخصی، روان‌شناختی و دانشی) با عوامل مداخله‌گر (از جمله سلامت، اقتصاد، سیاست‌ها و فرهنگ) و راهبردهای مقابله‌ای است. بر این اساس، ۲۱ رویکرد مداخله‌ای طراحی شد که شامل اقداماتی در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، دینی، دانشی و فنی بود. این رویکردها از روایت‌های موفق، داستان‌گویی بومی، آموزش‌های مقابله‌ای، بازسازی حمایت‌های اجتماعی، توسعه بیمه‌های کشاورزی با رویکرد روانی و تنوع معیشت گرفته تا بازتعریف نقش کشاورز به‌عنوان مدیر بحران را دربر گرفت.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان داد که تاب‌آوری روانی کشاورزان در برابر خشکسالی، مفهومی چندلایه و متاثر از عوامل متنوع فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نهادی است که در قالب یک مدل مفهومی منسجم، فرآیند سازگاری ذهنی و عملی آنان را تبیین می‌کند. در پاسخ به این یافته، ۲۱ راهبرد سیاستی بومی تدوین شد که متناسب با زمینه‌های فرهنگی و نهادی مناطق آسیب‌پذیر، در سطوح مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی و نهادی قابلیت اجرا دارند. پیشنهاد کلیدی این پژوهش، ضرورت اتخاذ رویکردی بین‌بخشی و سازگار با فرهنگ محلی در سیاست‌گذاری برای مدیریت روانی خشکسالی است. همچنین، بر نیاز به انجام پژوهش های بیشتر در زمینه ارزیابی اثربخشی این مداخلات، اجرای پایلوت‌های محلی و استفاده از تجربیات بین‌المللی برای غنی‌سازی چارچوب‌های بومی سیاست‌گذاری تأکید شده است.

کلمات کلیدی: تاب‌آوری روانی، خشکسالی، کشاورزان، راهبردهای بومی، ایران

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

Copyright 2025, Journal of Medical Council of Iran.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License.

مقدمه

تغییرات آب‌وهوایی در دهه‌های اخیر، پیامدهای گسترده‌ای بر زیست‌بوم‌ها و جوامع انسانی به ویژه در مناطق خشک و نیمه‌خشک به‌جای گذاشته است. یکی از مهم‌ترین و رایج‌ترین جلوه‌های این تغییرات، افزایش شدت، تکرار و گستره خشکسالی‌هاست (۱). در کشورهایی مانند ایران که بخش بزرگی از جمعیت و اقتصاد به کشاورزی وابسته‌اند، خشکسالی نه‌تنها منجر به کاهش بهره‌وری منابع آب و زمین شده، بلکه زندگی و معیشت کشاورزان را نیز به شدت تحت تأثیر قرار داده است (۲). در این شرایط، کشاورزان مناطق دارای خشکسالی، علاوه بر مشکلات اقتصادی و زیست‌محیطی، با فشارهای روانی قابل توجهی نیز روبه‌رو شده‌اند؛ ازجمله این فشارها، به اضطراب معیشتی، ناامیدی نسبت به آینده، فرسودگی روانی، کاهش احساس کنترل و افزایش آسیب‌پذیری در برابر اختلالات روان‌شناختی، شیوع افکار خودکشی و حتی خودکشی در بین کشاورزان متاثر از خشکسالی، در مطالعات مختلفی اشاره شده است (۵-۳).

در چنین بستری، تاب‌آوری به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی برای مقابله با خشکسالی و پیامدهای آن شناخته می‌شود (۶). تاب‌آوری روانی به‌ویژه، توانمندی ذهنی و هیجانی فرد برای سازگاری با فشارها، تداوم عملکرد و بازگشت به وضعیت تعادل پس از تجربه بحران‌ها را توصیف می‌کند. این مفهوم در زمینه کشاورزی، به معنای توان کشاورز برای حفظ سلامت روان، تصمیم‌گیری مؤثر و ادامه فعالیت‌های تولیدی در شرایط نامطلوب محیطی است. از این‌رو، تقویت تاب‌آوری روانی می‌تواند به‌عنوان یکی از راهبردهای اساسی برای کاهش اثرات روانی خشکسالی بر کشاورزان و حمایت از پایداری اجتماعی و اقتصادی نواحی آسیب‌دیده مورد توجه قرار گیرد (۷).

در همین راستا، تیم پژوهشی حاضر، پیش‌تر مطالعه‌ای کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای[1] انجام داد تا فرآیند شکل‌گیری تاب‌آوری روانی در کشاورزان ساکن در مناطق دارای خشکسالی را شناسایی و تحلیل کند. در این مطالعه، با بهره‌گیری از داده‌های میدانی، مجموعه‌ای از عوامل علّی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و راهبردی در تعامل با یکدیگر بررسی شدند (۶،۷). پس از طراحی مدل مفهومی در فاز کیفی، این مدل در فاز کمی و مقطعی دیگر با مشارکت ۴۰۰ کشاورز در مناطق دارای خشکسالی ایران مورد آزمون قرار گرفت و مدل نهایی مورد تأیید تجربی قرار گرفت (۸).

با توجه به ضرورت تبدیل یافته‌های مدل‌محور به مداخلات سیاستی و اجرایی، این مطالعه با هدف طراحی رویکردهای بومی برای افزایش تاب‌آوری روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی در ایران انجام شده است. هدف آن است که بر پایه مدل علمی-مفهومی پیشین، مجموعه‌ای از راهبردهای بومی، واقع‌گرایانه و منطبق با بافت فرهنگی محلی برای تقویت تاب‌آوری روانی کشاورزان ارائه شود تا در سطوح مختلف سیاست‌گذاری و مداخله، مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

1. Grounded Theory

روش کار

این مطالعه بر پایه و در ادامه دو فاز قبلی پژوهش‌های نویسندگان از یک پایان‌نامه دکتری تخصصی انجام شده است: نخست، یک مطالعه کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای جهت شناسایی فرایند شکل‌گیری تاب‌آوری روانی کشاورزان در مناطق دارای خشکسالی و سپس، آزمون مدل مفهومی حاصل در یک مطالعه کمی مبتنی بر مدل‌سازی معادلات ساختاری با مشارکت ۴۰۰ کشاورز انجام گرفت. نتایج این دو فاز به عنوان مبنای علمی مدل تاب‌آوری روانی مورد استفاده قرار گرفت.

در گام نهایی و برای تدوین خلاصه سیاستی حاضر، از رویکرد «ترجمه دانش به سیاست» استفاده شد. ابتدا بر اساس مدل نهایی، عوامل تأثیرگذار و مسیرهای علی-راهبردی مؤثر بر تاب‌آوری روانی استخراج شدند. سپس، در قالب یک فرایند تحلیلی و کاربست اصول طراحی مداخلات، برای هر کدام از عناصر کلیدی مدل، راهبردها و سیاست‌های اجرایی متناظر پیشنهاد شد.

برای اعتباربخشی به این راهبردها، جلساتی با خبرگان میان‌رشته‌ای (شامل متخصصان کشاورزی، سلامت روان، سیاست‌گذاری عمومی و توسعه روستایی) برگزار گردید و از روش دلفی اصلاح‌شده برای اجماع روی استراتژی‌ها استفاده شد. در نهایت، خلاصه سیاستی شامل ۲۱ راهبرد بومی، به همراه توصیف، نهادهای مجری پیشنهادی و سطح اجرا، تدوین و ارائه گردید.

یافته‌ها

در مطالعات قبلی، مدل شکل‌گیری تاب‌آوری روانی کشاورزان ساکن در مناطق دارای خشکسالی ایران طراحی و آزمون شد. مدل مفهومی بدست آمده، نشان می‌دهد که شرایطی شامل ویژگی‌های شخصی، عوامل روانشناختی، دانش و آگاهی کشاورز و یکسری عوامل زیرساختی کشاورزی هستند که روی سازگاری کشاورز با پیامدهای خشکسالی تاثیر عِلّی دارند. از طرف دیگر عواملی هستند که با سازگاری کشاورز در تعامل هستند، یعنی باعث کاهش و یا افزایش این سازگاری می شوند. این عوامل در بخش کنش‌ها-واکنش‌ها قرار دارند و شامل فاکتورهای سلامتی، استراتژی های مقابله با خشکسالی، عوامل اقتصادی، سیاست های دولتی و عوامل فرهنگی- اجتماعی می باشند. در این بخش استراتژی های مقابله با خشکسالی به عنوان راهبرد به صورت دو طرفه با سازگاری در تعامل بود و از طرف دیگر فاکتورهای سلامتی، عوامل اقتصادی، سیاست های دولتی و عوامل فرهنگی-اجتماعی بر روی بکارگیری استراتژی های مقابله با خشکسالی تاثیر مستقیم دارند. در نهایت هم هرچقدر که کشاورز با پیامدهای خشکسالی سازگاری پیدا کند، می‌تواند به تاب‌آوری روانی و یا کاهش اختلالات روانی منجر شود (شکل ۱) (۷).

سپس مدل مفهومی بدست آمده در مطالعه دیگری در زمینه کشاورزان متاثر از خشکسالی آزمون شد. در این پژوهش هم از کشاورزان درباره

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

تاثیر و ارتباطات بین مولفه‌های مدل نظرسنجی به عمل آمد و در نهایت پاسخ ها با استفاده از مدلسازی معادلات ساختاری به صورت کمی آزمون شدند (۸).

توصیه‌های سیاستی

بر اساس نتایج مطالعات قبلی نویسندگان و با تکیه بر مدل نهایی شکل‌گیری تاب‌آوری روانی کشاورزان ساکن در مناطق دارای خشکسالی ایران، سیاست های افزایش تاب‌آوری روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی در قالب ۲۱ رویکرد یا استراتژی بومی به همراه راهبردهای اجرایی، سطح اجرا و نهادهای مجری پیشنهادی ارائه گردید (جدول ۱).

۱. بازتعریف نقش کشاورز به‌عنوان مدیر بحران، نه صرفاً قربانی

در مناطق درگیر خشکسالی، کشاورزان اغلب به عنوان قربانیان منفعل شناخته می‌شوند. این تصور، انگیزه و تاب‌آوری روانی آن‌ها

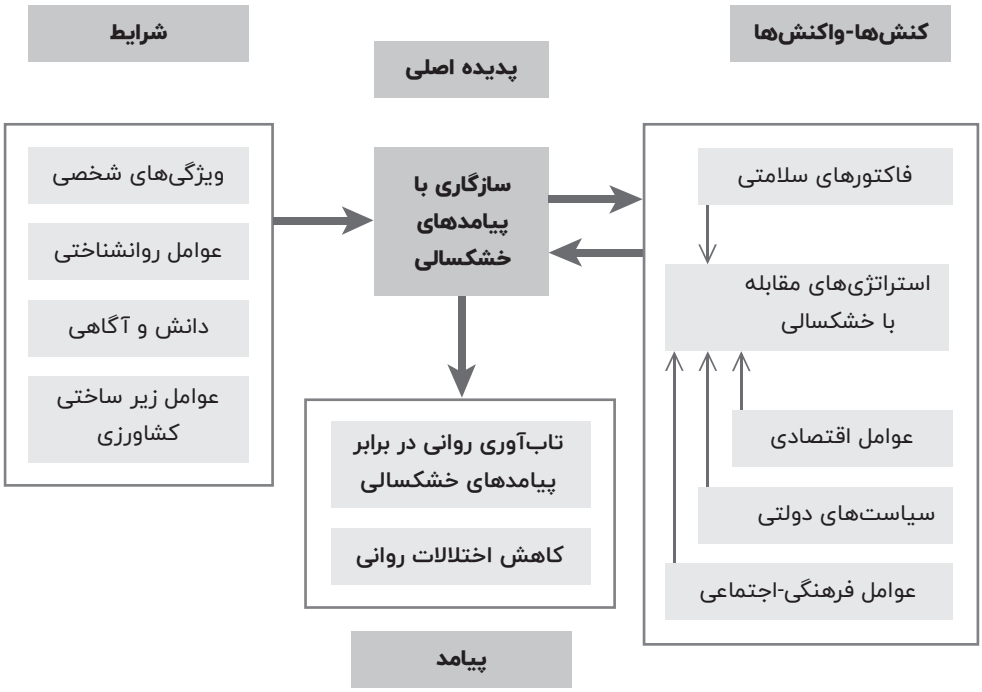

شکل ۱. مدل نهایی شکل‌گیری تاب‌آوری روانی کشاورزان ساکن در مناطق دارای خشکسالی ایران (۷)

جدول ۱. خلاصه رویکردهای بومی افزایش تاب آوری‌روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی

	عنوان راهبرد	توصیف راهبرد	سطح اجرا	نهاد مجری پیشنهادی
۱	باز تعریف هویت حرفه‌ای کشاورز	تقویت تصویر ذهنی کشاورز به عنوان مدیر بحران	فرهنگی/ اجتماعی	رسانه‌ها
۲	ارتقاء آگاهی درباره خشکسالی	اطلاع‌رسانی ساده درباره تغییر اقلیم	جمعی	صدا و سیمای محلی، دهیاری‌ها
۳	کشاورزی جمعی	کاهش ریسک فردی و افزایش انسجام اجتماعی	اجتماعی	جهاد کشاورزی، تعاونی‌ها
۴	احیای خاطرات محلی خشکسالی	بازخوانی موفقیت‌های گذشته در مدیریت بحران	فرهنگی	مراکز فرهنگی، مدارس
۵	توسعه بیمه کشاورزی با رویکرد روانی-حمایتی	ارائه طرح‌های بیمه‌ای ویژه مناطق خشکسالی‌زده با پوشش روانی-اقتصادی برای کاهش استرس کشاورزان	اقتصادی/ روانی	صندوق بیمه کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی، بیمه مرکزی
۶	ادغام سلامت روان در آموزش‌های کشاورزی	ترکیب آموزش فنی با سلامت روان	بین‌بخشی	جهاد کشاورزی
۷	ارائه بسته‌های اطلاعاتی بومی	تهیه بروشورهای ساده برای سلامت روان	اطلاعاتی	وزارت جهاد، وزارت بهداشت

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

ادامه ی جدول ۱.

۸	توانمندسازی زنان	آموزش زنان برای مدیریت روانی خانواده	خانوادگی	بسیج زنان، بهزیستی
۹	تقویت نقش بزرگان محلی	بهره‌گیری از اعتبار بزرگان برای انسجام اجتماعی	اجتماعی	شوراها، فرمانداری
۱۰	تنوع معیشتی	ایجاد فرصت‌های درآمدی مکمل	اقتصادی	کمیته امداد، فنی حرفه‌ای
۱۱	صندوق‌های مالی محلی	ایجاد منابع حمایتی سریع و محلی	اقتصادی	دهیاری، شورا
۱۲	توسعه آرام‌سازی دینی	استفاده از آموزه‌های دینی برای امیدسازی	فرهنگی/ معنوی	امام جماعت روستا، حوزه علمیه
۱۳	تشکیل گروه‌های خودیاری	گروه‌های حمایتی برای تبادل تجربه و امید	اجتماعی	سازمان بهزیستی، بسیج
۱۴	افزایش خدمات سلامت روان	استقرار مشاور در مراکز بهداشتی روستایی	فردی	وزارت بهداشت
۱۵	استفاده از داستان‌گویی محلی	نقل روایت‌های موفق برای انگیزش جمعی	فرهنگی	فرهنگسراها، مدارس روستایی
۱۶	احیای پاتوق‌های سنتی	بازسازی قهوه‌خانه‌ها به‌عنوان پناهگاه روانی	اجتماعی	دهیاری‌ها
۱۷	تقویت خودکارآمدی	افزایش اعتماد به نفس کشاورزان از طریق روایت‌های موفق محلی	فردی	خانه‌های بهداشت، سازمان جهاد کشاورزی
۱۸	آموزش مهارت‌های مقابله‌ای بومی	آموزش مدیریت استرس به زبان و فرهنگ محلی	اجتماعی/ فردی	سازمان بهزیستی، روحانیون محلی
۱۹	تسهیل حمایت اجتماعی سنتی	ترویج نشست‌های روستایی و تعاملات چهره‌به‌چهره	اجتماعی	شوراهای محلی، بسیج
۲۰	تقویت سرمایه اجتماعی	افزایش مشارکت جمعی در مدیریت منابع	اجتماعی	دهیاری، شورا
۲۱	احیای روش‌های کشاورزی سنتی	استفاده از کشت‌های مقاوم و دانش‌بومی	فنی/فرهنگی	دانشگاه‌ها، جهاد کشاورزی

را کاهش می‌دهد. بازنگری در این تصویر و معرفی کشاورز به‌عنوان یک «مدیر بحران» فعال، می‌تواند احساس کنترل، خودکارآمدی و مشارکت آن‌ها را در مدیریت بحران افزایش دهد. در این رویکرد، کشاورز نه‌تنها با خشکسالی مقابله می‌کند، بلکه در ارائه راه‌حل‌های بومی، مدیریت منابع و ایجاد شبکه‌های حمایتی نقش دارد.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی در این زمینه عبارتند از:
– آموزش مهارت‌های مدیریت بحران و تصمیم‌گیری محلی
– مشارکت کشاورزان در کارگروه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای
– بازنمایی روایت‌های موفق از کشاورزان مقاوم
– بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای محلی در نقش‌آفرینی کشاورزان
– تدوین سیاست‌هایی با محوریت کشاورز به‌عنوان کنشگر فعال
سطح اجرا: آموزشی، فرهنگی، مشارکتی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، سازمان‌های مردم‌نهاد محلی، وزارت کشور، شوراهای اسلامی روستا

۲. افزایش آگاهی نسبت به پدیده خشکسالی و تغییر اقلیم

درک نادرست کشاورزان از خشکسالی به‌عنوان بحران موقتی یا مجازات الهی، موجب اضطراب، تصمیمات نادرست و ناتوانی در برنامه‌ریزی می‌شود. ارتقای آگاهی علمی و بومی‌فهم از خشکسالی و تغییرات اقلیمی، نقش مهمی در افزایش تاب‌آوری روانی دارد. استفاده از زبان بومی، رسانه‌های محلی و مشارکت نهادهای دینی می‌تواند در انتقال مفاهیم پیچیده به شکلی قابل فهم و پذیرفتنی مؤثر باشد.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– تولید محتوای ساده، بومی‌سازی‌شده و قابل فهم درباره خشکسالی اقلیمی و سازگاری پایدار
– استفاده از استعاره‌های فرهنگی و زبان محلی برای توضیح مفاهیم علمی
– برگزاری جلسات گفتگو محور با کارشناسان اقلیم در سطح روستا
– ادغام مفاهیم اقلیمی در برنامه‌های دینی و مناسبت‌های محلی
– آموزش سواد اقلیمی در مدارس روستایی با تمرکز بر نسل آینده کشاورزان
سطح اجرا: اجتماعی، آموزشی، فرهنگی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، سازمان هواشناسی، آموزش و پرورش، صداوسیمای استانی، دهیاری‌ها، نهادهای دینی محلی

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

۳. ترویج کشاورزی جمعی[2]

کشاورزی جمعی به معنای همکاری گروهی کشاورزان در کشت، مراقبت و بهره‌برداری از زمین‌ها و منابع کشاورزی است. کشاورزی جمعی با ایجاد بستر همکاری میان کشاورزان، می‌تواند به کاهش حس انزوا، افزایش حمایت متقابل و ارتقاء تاب‌آوری روانی و اجتماعی کمک کند. این رویکرد با تقسیم ریسک، استفاده بهینه از منابع و تقویت روحیه گروهی، فشارهای فردی را کاهش داده و حس تعلق و همبستگی را افزایش می‌دهد.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– حمایت از تشکیل گروه‌ها و تعاونی‌های کشاورزی محلی
– آموزش مهارت‌های کار گروهی، مدیریت منابع و حل تعارض
– ارائه تسهیلات فنی و مالی برای فعالیت‌های مشترک
– تقویت فرهنگ همکاری از طریق برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی
– توسعه زیرساخت‌های کشاورزی قابل استفاده به‌صورت جمعی
سطح اجرا: اجتماعی، اقتصادی، آموزشی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، تعاونی‌های کشاورزی، سازمان‌های مردم‌نهاد، دهیاری‌ها و شوراهای محلی

۴. ترغیب به بازخوانی تجربیات گذشته در مواجهه با خشکسالی

بازخوانی و مرور تجربیات موفق و ناموفق کشاورزان و احیای خاطرات جمعی از مدیریت خشکسالی‌های گذشته، می‌تواند با تقویت حس توانمندی، اعتماد به نفس و تعلق اجتماعی، تاب‌آوری روانی کشاورزان را ارتقا دهد. مرور این تجربیات کمک می‌کند تا کشاورزان از دانش بومی گذشته برای حل چالش‌های امروز بهره‌گیرند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– برگزاری نشست‌های محلی برای مرور خاطرات و راهکارهای بومی گذشته
– مستندسازی و انتشار تجربه‌ها در قالب داستان، کتابچه یا رسانه‌های محلی
– آموزش جوانان از طریق انتقال تجربیات نسل‌های قبل
– ایجاد فضای مشارکتی برای گفت‌وگو و بهره‌گیری خلاق از تجربه‌های تاریخی
– حمایت از طرح‌های فرهنگی و پژوهشی در زمینه دانش بومی
سطح اجرا: فرهنگی، آموزشی، اجتماعی
نهادهای مجری پیشنهادی: دهیاری‌ها، شوراهای اسلامی، سازمان جهاد کشاورزی، مراکز پژوهشی محلی، سازمان میراث فرهنگی

۵. رویکرد: توسعه بیمه کشاورزی با رویکرد روانی–حمایتی

توسعه بیمه کشاورزی با رویکردی روانی–حمایتی، علاوه بر پوشش خسارات مالی، نقش مهمی در افزایش احساس امنیت، کاهش فشار روانی و ارتقاء سلامت روانی کشاورزان ایفا می‌کند. این رویکرد شامل طراحی بیمه‌هایی است که پرداخت‌های سریع، حمایت‌های مشاوره‌ای روانی، آموزش‌های مقابله‌ای و اطلاع‌رسانی به‌موقع را در کنار جبران مالی خسارات فراهم می‌آورد تا کشاورزان با آرامش و اعتماد بیشتری به فعالیت‌های خود ادامه دهند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– طراحی بیمه‌های انعطاف‌پذیر با پرداخت سریع خسارت
– تلفیق خدمات روان‌شناختی و آموزش مقابله‌ای با روند پرداخت خسارت
– اطلاع‌رسانی محلی درباره مزایای بیمه با تأکید بر حمایت روانی
– همکاری بین بیمه‌گران، جهاد کشاورزی و مراکز سلامت روان
– ارزیابی مداوم تأثیر بیمه بر سلامت روانی کشاورزان و اصلاح فرآیندها
سطح اجرا: اقتصادی، روانی، اجتماعی
نهادهای مجری پیشنهادی: بیمه مرکزی، سازمان جهاد کشاورزی، وزارت تعاون، سازمان بهزیستی، شرکت‌های بیمه کشاورزی استانی

۶. گنجاندن مفاهیم تاب‌آوری روانی در برنامه‌های جهاد کشاورزی

جهاد کشاورزی به‌عنوان نهاد کلیدی در مدیریت منابع کشاورزی و پشتیبانی از کشاورزان در ایران، نقشی حیاتی در مقابله با پیامدهای خشکسالی دارد. با این حال، تأکید بیشتر بر جنبه‌های فنی و اقتصادی کشاورزی، گاهی موجب غفلت از ابعاد روانی تاب‌آوری در میان کشاورزان می شود. گنجاندن آموزش‌ها و برنامه‌های مرتبط با تاب‌آوری روانی در دستورکار جهاد کشاورزی می‌تواند کشاورزان را برای مواجهه بهتر با استرس‌ها، فشارها و عدم قطعیت‌های ناشی از خشکسالی توانمند سازد و به حفظ سلامت روانی آنها کمک کند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– تدوین و ادغام آموزش‌های مدیریت استرس، خودکارآمدی و مهارت‌های مقابله‌ای در برنامه‌های آموزشی
– آموزش مستمر کارشناسان جهاد کشاورزی برای انتقال مفاهیم تاب‌آوری روانی
– برگزاری کارگاه‌ها و جلسات مشاوره گروهی با محوریت تاب‌آوری روانی
– تولید و توزیع بسته‌های آموزشی چندرسانه‌ای بومی‌سازی شده
– پایش و ارزیابی اثرات آموزش‌ها و بهبود مستمر برنامه‌ها
سطح اجرا: آموزشی، سازمانی، توانمندسازی

2. Community Farming

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی، دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی مرتبط، سازمان بهزیستی

۷. ارائه بسته‌های اطلاعاتی ساده، کاربردی و بومی‌شده

ارائه بسته‌های اطلاعاتی ساده، کاربردی و متناسب با فرهنگ، زبان و شرایط بومی، می‌تواند ضمن ارتقای دانش و آگاهی، احساس کنترل و توانمندی فردی کشاورزان را افزایش دهد و در نهایت تاب‌آوری روانی آن‌ها را تقویت کند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– طراحی بسته‌های آموزشی شامل بروشور، ویدئوهای کوتاه، پیامک صوتی و متنی، و پوسترهای بومی
– استفاده از زبان ساده، اصطلاحات محلی و تصاویر آشنا برای تسهیل درک
– توزیع بسته‌ها از طریق کانال‌های محلی مانند شوراها، مراکز بهداشت، مدارس و رسانه‌های بومی
– به‌روزرسانی محتوای آموزشی بر اساس بازخورد کشاورزان و شرایط جدید
– آموزش تسهیل‌گران محلی برای تبیین، ترویج و پاسخگویی به مخاطبان روستایی
سطح اجرا: آموزشی، فرهنگی، اطلاع‌رسانی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان بهداشت و درمان، صدا و سیمای استانی، دهیاری‌ها و شوراهای محلی

۸. توانمندسازی زنان در مدیریت روانی خانواده در شرایط خشکسالی

توانمندسازی زنان روستایی در زمینه مدیریت روانی خانواده، هم به عنوان یک راهبرد پیشگیرانه و هم ترمیمی، به شکل قابل‌توجهی می‌تواند به ارتقای تاب‌آوری روانی کل خانواده در برابر خشکسالی منجر شود.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– برگزاری دوره‌های آموزشی ویژه زنان در مهارت‌های روانی خانواده‌محور (مدیریت استرس، ارتباط مؤثر و تربیت در بحران)
– تشکیل گروه‌های همیاری زنان برای تبادل تجربه و حمایت روانی–اجتماعی
– گسترش دسترسی به خدمات سلامت روان از طریق مراکز محلی یا طرح‌های سیار
– ارائه تسهیلات مالی خرد و آموزش‌های مهارتی برای ارتقاء استقلال اقتصادی
– تقویت نقش‌های فرهنگی و اجتماعی زنان (مانند مادربزرگ‌ها و فعالان محلی) در فرایند تاب‌آوری
سطح اجرا: اجتماعی، روانی، آموزشی، اقتصادی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان بهزیستی، وزارت بهداشت، جهاد دانشگاهی، معاونت زنان و خانواده ریاست جمهوری، بسیج جامعه زنان، دهیاری‌ها و شوراهای محلی

۹. تقویت نقش شوراها و بزرگان روستا در تسهیل تاب‌آوری اجتماعی

در ساختار اجتماعی سنتی روستاهای ایران، شوراهای اسلامی، کدخدایان، ریش‌سفیدان، معتمدین و بزرگان محلی از جایگاهی تأثیرگذار در تصمیم‌گیری، حل و فصل اختلافات، حفظ همبستگی اجتماعی و مشروعیت‌بخشی به اقدامات جمعی برخوردارند. این گروه‌ها، به‌ویژه در شرایط بحران‌هایی مانند خشکسالی، می‌توانند نقشی کلیدی در هدایت جامعه، ایجاد اعتماد، کاهش تنش‌ها، توزیع عادلانه منابع و تسهیل فرآیندهای انطباق اجتماعی ایفا کنند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– آموزش و توانمندسازی شوراها و بزرگان محلی در زمینه مدیریت بحران، سلامت روان اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی با جامعه روستا.
– مشارکت دادن فعال شوراها در طراحی و اجرای برنامه‌های بومی تاب‌آوری، از جمله تدوین دستورکارهای محلی سازگاری با خشکسالی.
تقویت جایگاه این گروه‌ها در فرایندهای تصمیم‌سازی محلی با ارتقاء مشروعیت قانونی و عرفی آن‌ها از سوی نهادهای رسمی.
– حمایت از نقش واسطه‌ای شوراها برای برقراری اعتماد میان نهادهای دولتی و کشاورزان در برنامه‌های آموزشی، حمایتی و اقتصادی.
– دعوت از بزرگان محلی برای مشارکت در جلسات هم‌اندیشی روانی، روایت تجربه، حل تعارضات درون‌جامعه‌ای و ترویج الگوهای امیدبخش.
سطح اجرا: اجتماعی، مشارکتی، نهادی
نهادهای مجری پیشنهادی: استانداری‌ها، بخشداری‌ها، وزارت کشور (دفتر امور روستایی)، سازمان جهاد کشاورزی، وزارت بهداشت (برای آموزش سلامت روان اجتماعی)، سازمان‌های مردم‌نهاد توسعه محلی

۱۰. افزایش تاب‌آوری اقتصادی از طریق تنوع معیشت

یکی از راهبردهای بنیادین برای تقویت تاب‌آوری روانی، ایجاد یا حمایت از معیشت‌های مکمل و متنوع در کنار کشاورزی سنتی است. تنوع معیشت نه تنها فشار اقتصادی را کاهش می‌دهد، بلکه حس کنترل، اعتماد به نفس، امید به آینده و انگیزه تلاش را در کشاورزان و خانواده‌های آنان تقویت می‌کند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– توسعه کسب‌وکارهای کوچک خانوادگی و روستایی مکمل کشاورزی

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

مانند پرورش دام سبک، تولید صنایع دستی، گردشگری روستایی، زنبورداری، باغچه‌های خانگی و کارگاه‌های تبدیلی.
– آموزش مهارت‌های متنوع و قابل اجرا در سطح روستا (مانند خیاطی، قالیبافی، مشاغل دیجیتال، بسته‌بندی و فروش محصولات محلی) از طریق مراکز فنی‌وحرفه‌ای یا جهاد کشاورزی.
– اعطای تسهیلات مالی هدفمند و کم‌بهره برای راه‌اندازی مشاغل مکمل با اولویت کشاورزان آسیب‌دیده از خشکسالی.
– ایجاد زنجیره‌های ارزش محلی برای فروش محصولات متنوع روستایی با مشارکت تعاونی‌ها و بازارهای بومی.
– تشویق به فعالیت‌های اشتراکی و خانوادگی برای کاهش ریسک اقتصادی و افزایش حس همبستگی.
سطح اجرا: اقتصادی، اشتغال‌زایی، توسعه پایدار
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، سازمان جهاد کشاورزی، بنیاد برکت، صندوق کارآفرینی امید، معاونت توسعه روستایی ریاست جمهوری، نهادهای محلی و دهیاری‌ها

۱۱. ایجاد صندوق‌های مالی محلی (خودگردان یا با کمک دولت)

کشاورزان مناطق مستعد خشکسالی اغلب با مشکلات مالی شدید مواجه می‌شوند که نوسانات درآمد، هزینه‌های پیش‌بینی‌نشده و فقدان منابع مالی اضطراری، تاب‌آوری روانی و اقتصادی آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد. ایجاد صندوق‌های مالی محلی با مشارکت جامعه و یا حمایت دولت می‌تواند منابع مالی لازم برای مقابله با شوک‌های خشکسالی را فراهم آورد و احساس امنیت و اعتماد به نفس را در میان کشاورزان تقویت کند.
این صندوق‌ها با ارائه تسهیلات قرض‌الحسنه، کمک‌های بلاعوض یا بیمه‌های همگانی، امکان تأمین مالی نیازهای اضطراری، سرمایه‌گذاری در بهبود کشاورزی و کاهش بدهی‌ها را فراهم کرده و نقش مهمی در افزایش تاب‌آوری روانی ایفا می‌کنند.
راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– تأسیس صندوق‌های خرد مالی محلی با مشارکت کشاورزان، دهیاری‌ها و سازمان‌های محلی که منابع آن از طریق حق عضویت، کمک‌های دولتی و خیرین تامین می‌شود.
– طراحی سازوکارهای ساده و شفاف برای ارائه وام‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت با بهره کم و یا بدون بهره به کشاورزان آسیب‌دیده از خشکسالی.
– استفاده از این صندوق‌ها برای حمایت مالی از پروژه‌های کوچک درآمدزا و خرید نهاده‌های کشاورزی با قیمت مناسب.
– آموزش مدیریت مالی و کارکرد صندوق‌ها به اعضا برای افزایش اعتماد و شفافیت.
– پیگیری و ارزیابی مداوم عملکرد صندوق و اصلاح رویه‌ها بر اساس بازخورد کشاورزان و شرایط منطقه‌ای.
سطح اجرا: اقتصادی، مالی، اجتماعی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان جهاد کشاورزی، بانک کشاورزی، صندوق توسعه ملی، دهیاری‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد محلی

۱۲. استفاده از مفاهیم دینی و معنوی برای آرام‌سازی روانی

در جوامع روستایی ایران، دین و معنویت یکی از اصلی‌ترین منابع درک، تفسیر و تحمل ناملایمات طبیعی و شخصی به‌شمار می‌رود. باور به حکمت الهی، امید به گشایش پس از سختی، نقش دعا، نذر، صبر، قضا و قدر و اعتقاد به عدالت معنوی از جمله مفاهیمی هستند که می‌توانند تاب‌آوری روانی کشاورزان را در برابر پیامدهای خشکسالی تقویت کنند. استفاده هدفمند و سازنده از این ظرفیت‌ها، به شرط پرهیز از القای انفعال یا تسلیم، می‌تواند ابزاری مؤثر در کاهش اضطراب، افسردگی و بی‌انگیزگی ناشی از بحران باشد.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– تولید محتوای آموزشی و انگیزشی دینی در مورد مواجهه با بلایا و آزمون‌های الهی با استفاده از زبان محلی، آموزه‌های قرآنی و داستان‌های مذهبی با تأکید بر تلاش و امید.
– همکاری با روحانیون محلی، ائمه جمعه و جماعات و هیئات مذهبی برای گسترش پیام‌های معنوی در خطبه‌ها، منابر و جلسات خانگی.
– برگزاری جلسات گروهی دعا، نیایش و آیین‌های دینی جمعی در قالب‌های سازنده و با هدف تقویت انسجام اجتماعی و تخلیه هیجانی.
– آموزش مشاوران مذهبی روستاها برای تشخیص فشار روانی و ارجاع به خدمات سلامت روان در صورت لزوم (همکاری بین نظام سلامت و نهادهای دینی).
– ترویج تفسیرهای دینی فعال و پیش‌برنده که کار، تلاش، صرفه‌جویی، مراقبت از منابع طبیعی و مواجهه خردمندانه با خشکسالی را توصیه می‌کنند.
سطح اجرا: فردی، فرهنگی، معنوی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت بهداشت (دفتر سلامت روان)، شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه، سازمان بهزیستی، صدا و سیمای استانی، خانه‌های بهداشت

۱۳. ایجاد گروه‌های خودیاری محلی برای کشاورزان آسیب‌دیده

یکی از رویکردهای اثربخش در ارتقاء تاب‌آوری روانی، ایجاد گروه‌های خودیاری محلی است که در آن افراد با تجربیات مشابه در یک فضای امن و همدلانه گرد هم می‌آیند تا دردهای مشترک را بیان کرده و از یکدیگر حمایت کنند، تجربه‌ها را به اشتراک بگذارند، و راه‌حل‌هایی مبتنی بر واقعیت محلی پیدا کنند. این گروه‌ها می‌توانند به عنوان یک ابزار مکمل در کنار خدمات تخصصی سلامت روان عمل کرده و به

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

شکل‌گیری حس تعلق، کنترل بر شرایط و کاهش انزوای روانی در میان کشاورزان کمک کنند. در بستر فرهنگ روستایی ایران که بر مشارکت، تجربه‌محوری و ارتباطات چهره‌به‌چهره استوار است، چنین گروه‌هایی می‌توانند بدون هزینه‌های بالا، تأثیرات روانی و اجتماعی عمیقی به‌جا بگذارند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– شناسایی کشاورزان آسیب‌دیده یا در معرض فشار روانی از طریق شبکه‌های محلی مانند خانه‌های بهداشت، شوراهای روستا یا روحانیون محلی.
– تشکیل گروه‌های کوچک (۸ تا ۱۲ نفره) خودیاری در هر روستا یا منطقه کشاورزی، با جلسات هفتگی یا ماهانه، در فضایی غیررسمی و بدون وابستگی بوروکراتیک.
– آموزش تسهیل‌گرهای محلی (مانند بهورزان، معلمان، داوطلبان اجتماعی) برای هدایت این گروه‌ها با مهارت‌های شنیدن، همدلی و حل مسئله جمعی.
– طراحی فعالیت‌های مشارکتی در این گروه‌ها، از جمله: گفتگو درباره راهکارهای بومی مقابله با خشکسالی، اشتراک تجارب کشاورزی، برنامه‌ریزی گروهی برای فعالیت‌های اقتصادی مکمل و حتی اجرای پروژه‌های کوچک جمعی.
– استفاده از گروه‌های خودیاری به‌عنوان کانال‌های انتقال پیام‌های سلامت روان، اطلاع‌رسانی درباره خدمات حمایتی و گسترش حس قدرت جمعی.
سطح اجرا: اجتماعی، روانی، محلی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت بهداشت (دفتر سلامت روان)، سازمان بهزیستی، جهاد کشاورزی، شوراهای اسلامی روستا، سازمان‌های مردم‌نهاد محلی، بسیج سازندگی

۱۴. افزایش دسترسی به خدمات بهداشت روان در مناطق روستایی

یکی از عوامل کلیدی در ارتقای تاب‌آوری روانی کشاورزان ساکن در مناطق دچار خشکسالی، دسترسی به خدمات بهداشت روان تخصصی و مستمر است. با وجود فشارهای روانی قابل‌توجه ناشی از خشکسالی، بدهی، کاهش درآمد، ناامیدی و اضطراب در میان کشاورزان، متأسفانه بسیاری از روستاهای کشور یا فاقد زیرساخت‌های لازم برای ارائه خدمات سلامت روان هستند و یا از نظر فرهنگی، آگاهی و انگیزش مراجعه به این خدمات در سطح پایینی قرار دارند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– گسترش حضور روانشناسان و مشاوران آموزش‌دیده در خانه‌های بهداشت روستایی و مراکز جامع سلامت روستاها، از طریق استخدام، اعزام دوره‌ای یا بهره‌گیری از ظرفیت مشاوران طرح پزشک خانواده.
– آموزش بهورزان، مراقبان سلامت و تسهیل‌گران روستایی در شناسایی اولیه اختلالات روانی شایع و ارجاع مؤثر به سطوح بالاتر تخصصی.
– ایجاد خط تلفنی و سامانه مشاوره مجازی ویژه مناطق روستایی و کم‌دسترسی، با بهره‌گیری از ابزارهای ساده دیجیتال یا تماس صوتی.
– برگزاری کارگاه‌ها و جلسات آگاهی‌بخشی عمومی درباره بهداشت روان و شکستن برچسب‌های اجتماعی مرتبط با مراجعه به خدمات روان‌شناسی.
– ایجاد نظام نظارتی و مشوق‌های مالی برای جذب و نگهداری نیروهای سلامت روان در مناطق محروم (از جمله افزایش امتیازات استخدامی و تسهیلات اقامتی).
سطح اجرا: نظام سلامت، اجتماعی، سیاست‌گذاری عمومی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت بهداشت (دفتر سلامت روان و اعتیاد)، دانشگاه‌های علوم پزشکی، سازمان بهزیستی، نهادهای توسعه روستایی، بنیاد برکت، بسیج جامعه پزشکی

۱۵. استفاده از داستان‌گویی و روایت تجربه در فرهنگ محلی

در بسیاری از جوامع روستایی ایران، نقل روایت‌ها، حکایت‌ها و تجربیات شفاهی یکی از ابزارهای اصلی انتقال دانش، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی محسوب می‌شود. این سنت‌ریشه‌دار، نقشی حیاتی در مدیریت هیجانات، تقویت همبستگی اجتماعی، آموزش غیررسمی و ارتقاء حس معنا در شرایط سخت ایفا می‌کند. در مواجهه با پدیده‌هایی چون خشکسالی، استفاده هدفمند از روایت‌های بومیِ مرتبط با ایستادگی، تدبیر، ایمان، همبستگی اجتماعی و تجربه‌های موفق مقابله با خشکسالی، می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای تقویت تاب‌آوری روانی کشاورزان عمل کند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– جمع‌آوری و مستندسازی روایت‌های شخصی کشاورزان از مواجهه با خشکسالی در گذشته، و نشر آنها از طریق رسانه‌های محلی، بروشورها، نمایش‌های روایی یا جلسات گروهی.
– برگزاری نشست‌های گروهی با عنوان «حکایت‌هایی از روزهای خشک» در مساجد، خانه‌های بهداشت یا شوراها، با هدف بازخوانی تجربه‌ها، درس‌آموزی و تقویت احساس همدلی.
– همکاری با راویان محلی، شاعران بومی، مادربزرگان و بزرگان روستا برای انتقال تجربه‌ها به نسل‌های جوان به شکل‌های جذاب و غیرمستقیم.
– استفاده از قالب‌های نمایشی محلی (نقالی، پرده‌خوانی، تئاتر خیابانی، شب‌نشینی‌های روایی) با موضوع خشکسالی و تاب‌آوری.
– ترکیب داستان‌های بومی با پیام‌های آموزشی درباره راهکارهای علمی و اجتماعی مقابله با خشکسالی، به زبان محلی و در قالب‌های

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

بومی.
سطح اجرا: فرهنگی، آموزشی، اجتماعی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صدا و سیمای استانی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سازمان جهاد کشاورزی (بخش ترویج)، شوراهای اسلامی روستا، تسهیل‌گران اجتماعی محلی

۱۶. بازسازی شبکه‌های غیررسمی حمایت (مانند قهوه‌خانه‌ها، حسینیه‌ها)

بازسازی، احیا و استفاده هدفمند از این شبکه‌ها (مانند فضاهای غیررسمی مانند قهوه‌خانه‌ها، حسینیه‌ها، شب‌نشینی‌های خانوادگی، مجالس مذهبی و مراکز تجمع سنتی) می‌تواند به عنوان ابزاری موثر برای کاهش فشار روانی ناشی از خشکسالی و افزایش تاب‌آوری روانی کشاورزان عمل کند؛ زیرا این مکان‌ها هم بستر تخلیه روانی طبیعی بوده و هم ظرفیت تقویت سرمایه اجتماعی، اعتماد متقابل و همیاری در بحران‌ها را دارند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– بازسازی یا تجهیز قهوه‌خانه‌ها و حسینیه‌ها با هدف احیای نقش اجتماعی و حمایتی آنها، به‌ویژه برای سالمندان و کشاورزان آسیب‌دیده.
– طراحی و اجرای برنامه‌های گفت‌وگوی گروهی، روایت‌محور، آموزشی یا سرگرمی سالم در این مکان‌ها برای کاهش استرس و ارتقاء پیوندهای اجتماعی.
– تشویق شوراهای روستایی، معتمدین محلی و ائمه جماعات به استفاده از این فضاها برای تقویت روحیه جمعی و ترویج امید.
– برنامه‌ریزی برای برگزاری جلسات مشاوره گروهی، آگاهی‌بخشی سلامت روان یا جلسات هم‌اندیشی کشاورزان در این اماکن با حفظ فضای غیررسمی.
– حمایت نهادهای فرهنگی و سلامت از حفظ و ارتقاء این مکان‌ها به‌عنوان «پناهگاه‌های روانی و اجتماعی بومی».
سطح اجرا: اجتماعی، فرهنگی، محلی
نهادهای مجری پیشنهادی: شوراهای اسلامی روستا، سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت بهداشت (دفتر سلامت روان)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان دهیاری‌ها، خانه‌های بهداشت

۱۷. تقویت باور به توانایی شخصی (خودکارآمدی)

بسیاری از کشاورزان به دلیل تجربه‌های مکرر شکست یا فشارهای مزمن اقتصادی و محیطی، دچار فرسودگی روانی شده و احساس تسلط خود بر زندگی‌شان را از دست داده‌اند .با استفاده از روایت‌های موفق محلی و تجربه‌های زیسته، باید اعتماد به نفس کشاورزان در مدیریت شرایط بحرانی تقویت شود.

راهبردهای اجرایی برای تقویت خودکارآمدی کشاورزان شامل:
– برگزاری کارگاه‌های محلی با حضور کشاورزان موفق بومی که تجربیات خود در مقابله با خشکسالی را به زبان ساده و ملموس بیان می‌کنند.
– تولید محتوای رسانه‌ای کوتاه (ویدیو، بروشور و نمایش محلی) که روایت‌های الهام‌بخش از تاب‌آوری و موفقیت محلی را به تصویر می‌کشد.
– تشویق به هدف‌گذاری خرد و تدریجی در کشاورزی (مثلاً بهبود ده درصدی عملکرد یا مدیریت بخشی از زمین به شکل مقاوم در برابر خشکسالی)، که باعث ایجاد احساس پیشرفت و کنترل می‌شود.
– ارائه بازخورد مثبت توسط نهادهای محلی (شورا، دهیاری و تسهیل‌گران) به کشاورزانی که گام‌هایی در جهت تغییر مثبت برمی‌دارند.
– طراحی برنامه‌های مشاوره روان‌شناختی یا مربی‌گری (Coach-ing) ساده‌شده در خانه‌های بهداشت با تمرکز بر بازسازی اعتماد به نفس.
سطح اجرا: فردی، خانوادگی، اجتماعی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت جهاد کشاورزی، خانه‌های بهداشت روستایی، شوراهای محلی، بسیج سازندگی، سازمان بهزیستی

۱۸. آموزش مهارت‌های مقابله‌ای مبتنی بر فرهنگ محلی

در بسیاری از مناطق روستایی ایران، شیوه‌های مقابله با استرس، بحران و ناملایمات زندگی ریشه در باورهای فرهنگی، سنت‌ها، و روایت‌های جمعی دارد. بنابراین، آموزش مهارت‌های مقابله‌ای نمی‌تواند صرفاً بر اساس مدل‌های غربی یا انتزاعی باشد، بلکه باید به طور عمیق با زبان، ادبیات، باورها و ارزش‌های محلی هم‌راستا گردد. کشاورزانی که در معرض خشکسالی مزمن هستند، نیازمند یادگیری مهارت‌هایی برای مقابله با فشار روانی، مدیریت احساسات منفی، حفظ انگیزه و بازیابی امید هستند؛ اما این آموزش زمانی مؤثر خواهد بود که از دل فرهنگ بومی بر آمده باشد و از سوی جامعه محلی پذیرفته شود.

راهبردهای اجرایی برای تحقق این رویکرد شامل:
– تهیه محتوای آموزشی روان‌شناختی ساده‌شده و بومی‌سازی‌شده با استفاده از ضرب‌المثل‌ها، حکایات بومی و زبان محاوره‌ای رایج در منطقه.
– استفاده از مربیان محلی یا افراد دارای نفوذ اجتماعی (روحانیون، معلمان، کشاورزان با سابقه) برای آموزش مهارت‌های مقابله‌ای مانند حل مسئله، بازسازی شناختی، کنترل خشم و آرام‌سازی ذهن.
– ادغام آموزش‌های روانی در فضاهای سنتی مانند مساجد، جلسات خانوادگی و مراکز فرهنگی روستایی به جای کلاس‌های رسمی و خشک.
– تشکیل حلقه‌های گفت‌وگوی گروهی (گفت‌وگو درمانی غیررسمی)

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

برای تخلیه هیجانی، انتقال تجربه و ارائه راه‌حل‌های مشارکتی در مواجهه با خشکسالی.
– استفاده از نمایش‌های محلی، شعرخوانی و موسیقی سنتی برای القای مفاهیم امید، همبستگی، تلاش و قدرت درونی در شرایط سخت.
سطح اجرا: فردی، اجتماعی، فرهنگی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان بهزیستی، وزارت جهاد کشاورزی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، شوراهای محلی، بسیج فرهنگی، خانه‌های بهداشت

۱۹. تسهیل دسترسی به حمایت اجتماعی سنتی (خانواده و همسایگان)

در بسیاری از جوامع روستایی ایران، حمایت اجتماعی سنتی از جمله پشتیبانی عاطفی، مالی، و عملی از سوی اعضای خانواده، همسایگان و شبکه‌های بومی، نقش محوری در تحمل شرایط سخت و بازسازی روانی ایفا می‌کند. با این حال، روندهای مدرن‌سازی، مهاجرت، فردگرایی و کاهش همبستگی اجتماعی، این منابع سنتی را تضعیف کرده است. در نتیجه، احیاء و تقویت این پیوندها نه‌تنها به تقویت تاب‌آوری روانی کمک می‌کند، بلکه انسجام اجتماعی در مناطق آسیب‌پذیر را نیز افزایش می‌دهد.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– تشویق به برگزاری نشست‌های خانوادگی و همسایگی منظم برای گفت‌وگو درباره مسائل مربوط به خشکسالی و حمایت از یکدیگر در سطح محلی.
– ایجاد «محافل همیاری روستایی» یا گروه‌های خودیار (Self-help groups) که در آن کشاورزان تجربیات خود را به اشتراک گذاشته و حمایت عاطفی دریافت کنند.
– توانمندسازی زنان و سالمندان به‌عنوان حلقه‌های پیوند اجتماعی سنتی با آموزش نقش آن‌ها در کاهش فشار روانی اعضای خانواده.
– استفاده از نهادهای دینی یا فرهنگی بومی برای تقویت روحیه مشارکت و احسان اجتماعی (مانند بازآفرینی سنت‌هایی مثل همیاری، نذر جمعی و قرض‌الحسنه محلی).
– ادغام حمایت‌های رسمی با سازوکارهای سنتی مانند ایجاد صندوق‌های محلی با مشارکت مردم و شوراهای روستا.
سطح اجرا: خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی
نهادهای مجری پیشنهادی: سازمان بهزیستی، شوراهای اسلامی روستا، خانه‌های بهداشت، نهادهای مذهبی محلی، وزارت کشور (دفاتر امور روستایی)، سازمان تبلیغات اسلامی

۲۰. تقویت سرمایه اجتماعی محلی

در مناطقی که سرمایه اجتماعی قوی شامل اعتماد، همکاری، پیوندهای اجتماعی، شبکه‌های غیررسمی و مشارکت در امور جمعی، وجود دارد، کشاورزان با احتمال بیشتری به تبادل دانش، همکاری در منابع، همیاری اقتصادی و حمایت روانی از یکدیگر روی می‌آورند. این امر باعث کاهش احساس درماندگی و افزایش امید و تاب‌آوری روانی می‌شود.
راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– احیاء نهادهای مشارکت‌محور محلی مانند انجمن‌های کشاورزی، شوراهای صنفی، صندوق‌های روستایی، و گروه‌های داوطلبانه.
– تقویت اعتماد اجتماعی از طریق شفاف‌سازی فرآیندها و تصمیم‌گیری‌های محلی در زمینه تقسیم منابع، آب، حمایت‌ها و اعتبارات.
– تشویق مشارکت جوانان و زنان در ساختارهای تصمیم‌گیری محلی برای ایجاد تنوع در ظرفیت اجتماعی و نوآوری در حل مسائل.
– برگزاری مناسبت‌ها و آیین‌های جمعی سنتی (مانند جشن‌های محلی، آیین باران‌خواهی و نذرهای دسته‌جمعی) برای بازسازی پیوندهای جمعی.
– تشویق شبکه‌سازی بین روستاها و مناطق مشابه درگیر خشکسالی برای انتقال تجربیات و منابع حمایتی از طریق پلتفرم‌های محلی یا مجازی.
سطح اجرا: اجتماعی، نهادی، فرهنگی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت کشور (دفتر امور روستایی)، وزارت جهاد کشاورزی، شورای اسلامی روستا، سازمان‌های مردم‌نهاد، بسیج سازندگی، اداره کل تعاون

۲۱. گسترش استفاده از روش‌های سنتی کشاورزی پایدار.

روش‌هایی مانند کشت‌های بومی مقاوم به خشکی، تقویم زراعی سنتی، یا مدیریت منابع آب با روش‌های تجربی روستایی، از نظر فرهنگی پذیرفته‌شده، از نظر اقتصادی کم‌هزینه و از نظر زیست‌محیطی هماهنگ با ظرفیت بوم‌سازگان منطقه می باشند. در شرایط خشکسالی و ناپایداری‌های اقلیمی، احیای این رویکردها می‌تواند به افزایش حس کنترل، اطمینان، و تاب‌آوری روانی کشاورزان کمک کند، چراکه این روش‌ها با تجربه زیسته آنان هم‌راستا بوده و نتایج ملموسی در گذشته داشته‌اند.

راهبردهای اجرایی پیشنهادی:
– شناسایی، مستندسازی و آموزش روش‌های سنتی مؤثر در کشاورزی مقاوم در برابر خشکسالی مانند آبیاری‌های کم‌مصرف سنتی (مانند قنات و بندسار)، تناوب زراعی، استفاده از بذرهای بومی مقاوم و کشت ترکیبی.
– ترکیب روش‌های سنتی با نوآوری‌های فناورانه ساده برای افزایش بهره‌وری (مثلاً استفاده از ابزارهای جدید در قالب سیستم‌های قدیمی آبیاری یا تقویت دانش سنتی با داده‌های هواشناسی).

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]
[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]

– ایجاد برنامه‌های انتقال تجربه بین نسل‌های قدیمی و جدید کشاورزان برای جلوگیری از زوال دانش بومی و احیای اعتماد به روش‌های سنتی.
– برگزاری نمایشگاه‌های بومی و جشنواره‌های محلی کشاورزی پایدار با حضور کشاورزان خبره، به‌منظور ایجاد انگیزه و الگوسازی.
– ارائه مشوق‌های دولتی برای احیای کشاورزی بومی پایدار از جمله معافیت مالیاتی، وام کم‌بهره، یا امتیاز در تخصیص منابع آب برای کسانی که از روش‌های سنتی استفاده می‌کنند.
سطح اجرا: مزرعه‌ای، اجتماعی، فرهنگی
نهادهای مجری پیشنهادی: وزارت جهاد کشاورزی، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، شوراهای اسلامی روستا، سازمان میراث فرهنگی (در زمینه حفاظت از دانش بومی)، صدا و سیمای استانی

نتیجه گیری

این خلاصه سیاستی، رویکردی بین‌بخشی و سازگار با فرهنگ محلی در مدیریت روانی کشاورزان متاثر از خشکسالی داشته است؛ به‌گونه‌ای که نقش نهادهایی مانند رسانه‌های محلی، جهاد کشاورزی، سازمان بهزیستی، روحانیت محلی و شوراهای روستایی در کنار نهادهای رسمی سیاست‌گذار به رسمیت شناخته شود.
همچنین، توسعه خدمات سلامت روان در مناطق روستایی، آموزش مهارت‌های مقابله‌ای بومی، احیای سرمایه‌های اجتماعی و تنوع‌بخشی به معیشت، می‌تواند به‌عنوان اولویت‌های سیاستی در برنامه‌های ملی و استانی گنجانده شود.
از منظر پژوهشی، این مطالعه نیاز به تحقیقات کاربردی و ارزیابی اثربخشی مداخلات پیشنهادی را مورد تایید قرار می‌دهد. انجام مطالعات پایلوت محلی برای اجرای برخی از راهبردها، بررسی میزان تأثیرگذاری آن‌ها در بهبود سلامت روانی کشاورزان و تحلیل هزینه–فایده مداخلات، از جمله موضوعاتی است که باید در پژوهش‌های آتی دنبال شود. همچنین، مطالعه تطبیقی با مناطق دارای خشکسالی در سایر شهرها و کشورها و تحلیل تجربه‌های موفق جهانی می‌تواند در غنی‌تر شدن چارچوب‌های بومی سیاست‌گذاری در ایران مؤثر واقع شود.

تشکر و قدردانی

این مطالعه بخشی از پایان‌نامه دکتری تخصصی بوده و نویسندگان از تمامی کشاورزان و شرکت‌کنندگان در این تحقیق و دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، به خاطر همکاری‌شان تشکر می‌کنند.

ملاحظات اخلاقی

این مطالعه توسط کمیته اخلاق دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران (کد اخلاق: IR.SBMU.PHNS.REC.۱۴۰۲.۰۳۴) تأیید شده است.

تضاد منافع

این مطالعه هیچ‌گونه حمایت مالی، اعتباری یا پشتیبانی سازمانی دریافت نکرده است. همچنین نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تضاد منافع علمی، مالی، سازمانی یا شخصی مرتبط با نتایج و چاپ این مقاله وجود ندارد

منابع

1. Mishra AK, Singh VP. A review of drought concepts. Journal of hydrology. 2010;391(1-2):202-16.

2. Savari M, Eskandari Damaneh H, Damaneh HE. Factors influencing farmers' management behaviors toward coping with drought: evidence from Iran. Journal of Environmental Planning and Management. 2021;64(11):2021-46.

3. Edwards B, Gray M, Hunter B. The impact of drought on mental health in rural and regional Australia. Social Indicators Research. 2015;121(1):177-94.

4. Hanigan IC, Chaston TB. Climate Change, Drought and Rural Suicide in New South Wales, Australia: Future Impact Scenario Projections to 2099. Int J Environ Res Public Health. 2022;19(13):7855.

5. Das A. Farmers' suicide in India: implications for public mental health. Int J Soc Psychiatry. 2011;57(1):21-9.

6. Tahernejad A, Sohrabizadeh S, Mashhadi A. Exploring factors affecting psychological resilience of farmers living in drought-affected regions in Iran: a qualitative study. Front Psychol. 2024;15:1418361.

7. Tahernejad A, Sohrabizadeh S, Mashhadi A. Designing a conceptual model of forming the psychological resilience among farmers living in drought-affected regions in Iran: a grounded theory study. Current Psychology. 2025:1-2.

8. Tahernejad A, Sohrabizadeh S, Mehrabi Y, Mashhadi A. Investigating the conceptual model of the formation of psychological resilience in farmers affected by droughts in Iran using structural equation modeling. BMC Public Health. 2025;25(1):1883.

[Downloaded from jmciri.ir on 2026-11-29]

[DOI: https://doi.org/10.22034/43.3.83]